

ACTIVISME noemt men, bij wijze van tegenstelling tot het Passivisme (z. aldaar), de actie die door de radicale vleugel van de V.B. gedurende de Eerste Wereldoorlog in het bezette deel van België werd gevoerd en die de steun kreeg van de Duitse bezettingsautoriteiten, die uit Berlijn hun instructies ontvingen voor de uitvoering van de Flamenpolitik, een onderdeel van de Belgenpolitik, die op haar beurt deel uitmaakte van de algemene buitenlandse politiek van Duitsland en beïnvloed werd zowel door de innerlijke spanningen tussen de regeringen en de oppositie als door die tussen de burgerlijke en militaire overheden.

1. **BENAMING.** De oorsprong van de benamingen activisme en activist vindt men in een artikel van A. Jacob in De Vlaamsche Stem van 4 november 1915, waarin hij zich schrap zet tegen de actie van een passieve fractie, de zgn. loyale flaminganten, en daartegenover de actieve fractie stelt. Op dit thema kwam hij op 23 november terug. Ten slotte bracht De Vlaamsche Stem op 25 november een artikel onder de titel Het passieve Axioma, dat ondertekend was met de schuilnaam Activist. Het eerste artikel van A. Jacob was een reactie op een ingezonden stuk in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 2 november 1915, dat afkomstig bleek te zijn van het Office Belge te 's Gravenhage, waar L. van Puyvelde werkzaam was; dit was een officieuze motivering van het ontslag van R. de Clercq en A. Jacob door de Belgische regering, waarbij geen sprake was van actieven en passieven. Toen in januari 1916 de strijd om de vernederlandsing van de Gentse universiteit ontbrandde, ingeleid door het protest van de 37 passieven, kwamen de benamingen activist en activisme in algemeen gebruik. De latere bewering, dat A. Jacob daarbij ideologisch beïnvloed zou zijn geweest door de Zweedse activistische beweging, kan men gerust naar het rijk der fantasie verwijzen.

HENDRIK D. MOMMAERTS

2. **DE DUITSE BELGIEN- EN FLAMENPOLITIK.** Diverse auteurs hebben bewezen dat Duitsland voor het geval van oorlog geen Flamenpolitik en geen Belgenpolitik had uitgewerkt. De Duitsers hadden er niet op gerekend België blijvend te bezetten, zij dachten er alleen aan door België op te rukken tegen Frankrijk. Het feit echter dat België zich tegen deze opmars verzet, heeft van Duits standpunt belangrijke politieke gevolgen die de houding zowel van de Duitse militaire als van de Duitse politieke overheid gedurende heel de oorlog zullen bepalen. De Belgische weigering betekent immers dat België zijn neutraliteitspolitiek laat varen en de zijde van de Geallieerden kiest, met andere woorden: indien de staat België in zijn vooroorlogse toestand blijft bestaan of hersteld wordt, zal hij een rechtstreekse bedreiging vormen voor Duitsland. De Duitse

politiek zal er dus naar streven dit te vermijden en een blijvende Duitse invloed in België te vestigen. Daarover zijn alle auteurs het eens. Wel verschillen zij van mening ten aanzien van de wijze waarop dit verwezenlijkt kan worden. De politieke overheid, en in de eerste plaats rijkskanselier Theobald von Bethmann Hollweg, is van oordeel dat Duitsland ernaar moet streven blijvende invloed in België te veroveren van binnen uit, door het verstevigen van de banden tussen de Vlamingen en de Duitsers om aldus de hoofdzakelijk Franse invloed in België tegen te gaan, en ook van buiten af door het nastreven van een afzonderlijke vrede met België, die een compromisvrede zou zijn waarbij een aantal Duitse eisen zouden kunnen worden gesteld, ook op economisch vlak. De Duitse legerleiding in België is van oordeel dat de Duitse invloed in dit land bestendig moet worden, aanvankelijk door annexatie, later in de vorm van een permanente bezetting van sommige delen van het land, zoals de kust en sommige industriezones. De hele duur van de oorlog zullen de Duitsers vermijden hun eisen voor het toekomstig statuut van België ne varietur te formuleren teneinde zich aan alle nieuwe diplomatieke of militaire situaties te kunnen aanpassen en een onderhandelingsmarge te behouden. Dit zal de activisten ten zeerste irriteren. In de loop van de oorlog doet zich zowel bij de politieke als bij de militaire overheid een geleidelijke wijziging in de opvattingen en dus in de tactiek voor. Van 1916 af ziet Bethmann Hollweg in dat Duitsland geen definitieve overwinning zal behalen, dat men dus tot een compromisvrede zal moeten komen en dat België de meest geschikte kandidaat is om een dergelijke vrede te sluiten: België is immers niet gebonden door het Pact van Londen van 5 september 1914, waarbij de Geallieerden overeengekomen waren geen afzonderlijke vrede met Duitsland te sluiten, en van Belgische zijde worden van 1916 af, vooral onder impuls van koning Albert, van diverse zijden stappen gedaan om tot onderhandelingen met Duitsland te komen. Het is de Duitse rijkskanselier ook duidelijk dat de enige wijze om tot afzonderlijke vredesonderhandelingen met België te komen de erkenning van de status quo ante is en daarom zal hij zowel in zijn handelingen als in zijn verklaringen tegenover het buitenland steeds de indruk laten dat hij deze status quo ante impliciet of expliciet aanvaardt. Ondertussen echter roept hij in het bezette gebied een aantal structuren in het leven die de eenheidsstaat als zodanig niet in het gedrang doen komen, maar er grondige interne wijzigingen in aanbrengen die volgens zijn inzichten na de oorlog niet meer ongedaan zullen kunnen worden gemaakt. Zijn opvolger, Wilhelm Michaelis (van juli tot november 1917), zal deze politiek voortzetten. Diens opvolger, Karl von Hertling, zal zich echter veel minder voor het activisme en de Belgische problemen interesseren. Hij zal België veel meer zien als een onderdeel van de Duitse buitenlandse politiek en als een „Faustpfand” dat bij eventuele vredesonderhandelingen kan worden uitgewisseld tegen belangrijker voordelen (o.a. de teruggave van de Duitse koloniën). De militaire overheid van haar kant zal er meer en meer naar streven de status quo ante onmogelijk te maken door de oprichting van twee zelfstandige staten, Vlaanderen

en Wallonië, waarbij de banden tussen Vlaanderen en Duitsland om velerlei, ook sentimentele, redenen (het in Vlaanderen vergoten bloed) nauw aangehaald zouden zijn.

Tegen deze ruw geschetste achtergrond van de Belgienpolitiek moet men de Flamenpolitiek zien groeien en evolueren, er rekening mee houdend dat beide hier geschetste gedachtengangen in Vlaanderen hun beschermelingen hebben die gebruikt worden als rechtvaardiging van de voorgestane politiek.

In augustus 1914 verwacht iedereen dat de oorlog slechts enkele maanden zal duren. De Duitsers willen dan ook van deze korte tijd gebruik maken om de banden met de Vlamingen nauwer aan te halen door de toepassing van de voor de oorlog aangenomen Belgische wetten op het taalgebruik. Van 24 augustus 1914 af, daags na de oprichting van het generaal-gouvernement te Brussel, stellen de Duitsers hun officiële bekendmakingen aan de Belgische bevolking niet alleen in het Duits en het Frans, maar ook in het Nederlands. Op 2 december 1914 neemt generaal-gouverneur von Bissing in België het gezag over van generaal von der Goltz. Belangrijk is dat het Etappengebied (grosso modo Oost- en West-Vlaanderen ten oosten van de IJzer) niet uitsluitend onder zijn burgerlijke bevoegdheid valt, maar mede onder die van de militaire bevelhebber van dit gebied.

Van augustus 1914 af hebben diverse Duitse raadgevers zowel aan de Duitse rijkskanselier als aan de twee generaal-gouverneurs op eigen initiatief inlichtingen verstrekt over de toestand van de Vlamingen in België. In januari 1915 wordt een speciale commissie opgericht ter bestudering van deze gegevens en in februari wordt te Berlijn de eigenlijke Flamenpolitiek uitgewerkt. Deze politiek heeft een dubbel aspect:

a) Actie onder de krijgsgevangenen in Duitsland.

Van februari 1915 af worden de Waalse en de Vlaamse krijgsgevangenen gescheiden. De laatsten krijgen, zoals hun Poolse, Finse en Oekraïense lotgenoten, een speciaal gunstig regime en ondergaan een voortdurende discrete hersenspoeling die hen rijp moet maken voor een pro-Duitse houding in het bezette gebied.

b) De politiek in het bezette land. Op 13 februari 1915 wordt te Brussel een Politische Abteilung aan het generaal-gouvernement toegevoegd. Dit uitvoerend lichaam, dat belast is met de toepassing van de Belgienpolitiek, omvat een diplomatieke afdeling, belast met de betrekkingen tussen de bezettende macht en de vreemde (neutrale) mogendheden; een binnenlandse politieke afdeling, die zich inlaat met de eigenlijke Belgien- en Flamenpolitiek en met problemen van godsdienstige aard (deze afdeling is de voortzetting van de bovengenoemde in januari opgerichte speciale commissie); de Pressezentrale, belast met het toezicht op de Belgische pers en de oprichting van een eigen pers; en ten slotte de economische afdeling.

In de loop van 1915 en '16 streeft de Flamenpolitiek ernaar aan de Vlamingen de rechten te verlenen die hun door de vooroorlogse Belgische wetgeving werden toegekend, en hun een volwaardige plaats naast de Walen te geven. Aldus beoogde men niet alleen de Vlamingen gunstig te stemmen en tot samenwerking met de Duitsers te brengen,

maar hen ook een meer kritische houding te doen aannemen ten opzichte van de Belgische staatsstructuur.

Tot op zekere hoogte kwam de Duitse overheid aldus aan de verzuchtingen tegemoet die in sommige Vlaamse milieus tot uiting kwamen. In de maand juni 1915 wordt het eerste officiële contact gelegd tussen Duitse overheid en activisten met het oog op de regeling van een aantal problemen met betrekking op het taalgebruik, ondermeer in het onderwijs. In zijn pogingen de gematigde Vlamingen voor zich te winnen, stuit de politieke overheid echter op moeilijkheden vanwege de militaire overheid, vooral in het Etappengebied, die openlijk de radicale tendensen van Jong-Vlaanderen steunt en daardoor de eensgezindheid onder de Vlamingen in het gedrang brengt. In de loop van 1916 zullen de Duitsers ernaar streven onder de Vlamingen een eensgezinde beweging te doen ontstaan die alle Vlaamse tendensen, zowel in Vlaanderen als in Nederland groepeerd en in feite moet dienen om de Duitse eisen ten opzichte van België bij eventuele vredesonderhandelingen te rechtvaardigen. Het meest bijzondere aspect van deze pogingen om de Vlamingen tot eensgezindheid en welwillendheid ten opzichte van de bezetter te brengen is de oprichting van een Vlaamse universiteit te Gent, één van de essentiële vooroorlogse eisen van de V.B., die echter onder het Belgische regime niet werd gerealiseerd. Eind 1915 – begin '16 wordt contact opgenomen met de Vlaamse Hoogeschool Commissie, die in 1907 in de schoot van het Algemeen Nederlands Verbond was opgericht. Nadrukkelijk verklaart von Bissing in een brief aan von Bethmann Hollweg van 11 januari 1916 dat dit initiatief een middel is om de Vlamingen „een nieuw doel en brandpunt te geven, een vaandel waar rond de verschillende groepen en richtingen zich kunnen verenigen”. Op 31 december 1915 wordt bekendgemaakt dat de onderwijstaal aan de universiteit te Gent voortaan uitsluitend het Nederlands zal zijn en op 15 maart 1916 wordt bij verordening het Belgische Koninklijk Besluit van 9 december 1849 in die zin gewijzigd.

Tot nog toe hadden de Duitsers zich steeds gehouden aan de rechten, hun als bezettende macht door de Internationale Conventie van Den Haag toegekend; voor het eerst gaan zij die rechten bewust te buiten door wijzigingen aan te brengen in de Belgische wetgeving zelf. Voortaan zullen zij zich niet meer beroepen op de Conventie van Den Haag, maar op het zelfbeschikkingsrecht der kleine volkeren, een idee die in de loop van 1917 van diverse zijden naar voren wordt gebracht en die op 8 januari 1918 definitief zou worden vastgelegd in de zgn. Veertien Punten van president Wilson.

Ondertussen vermenigvuldigen zich de Duitse initiatieven om de Vlamingen tot eensgezinde actie te brengen. Op 5 april 1916 verklaart rijkskanselier von Bethmann Hollweg voor de Reichstag dat Duitsland borg staat voor een gezonde ontwikkeling van Vlaanderen op basis van zijn eigen taal en geaardheid. In juni 1916 wordt te Brussel onder Duitse inspiratie een Vlaamse Landsbond opgericht om tot een eenheidsbeweging te komen. Anderzijds hernemen vooroorlogse Vlaamse verenigingen weer hun actie voor de spoedige verwe-

zenlijking van een Vlaamse universiteit te Gent. Ingevolge de onwil van het professorenkorps – waarover hieronder nader – overweegt de Duitse overheid zelfs een ogenblik de Gentse universiteit in haar vooroorlogse toestand te heropenen en geleidelijk te vernederlandsen, maar ze ziet hiervan af onder druk der activisten.

Van maart 1916 af beginnen de Duitsers ook maatregelen te overwegen om de bestuurlijke scheiding in België door te voeren. Een nieuwe stap in de reeds eerder ingeslagen richting, die onder meer ten doel heeft het overwicht van de Franstaligen in het ambtenarenkorps definitief te breken, wat ook de afloop van de oorlog zal zijn. Over de opportuniteit en de mogelijke gevolgen van deze maatregel lopen de meningen bij de Duitsers nogal uiteen, zelfs in de schoot van het politiek bestuur. Toch wordt hij, vooral onder druk van de militairen, in november 1916 effectief. Dit zal het belangrijkste struikelblok worden bij de herhaalde pogingen in de loop van 1917 en '18 om met België tot ernstige vredesonderhandelingen te komen.

In de loop van 1917 beginnen de inspanningen vruchten te dragen; men komt tot een eenheidsbeweging in Vlaanderen, de Raad van Vlaanderen, maar weldra moeten de Duitsers vaststellen dat deze beweging niet altijd strookt met hun inzichten en zelfs hinderlijk kan zijn voor hun buitenlandse politiek ten opzichte van België. Aldus leidde de koerswijziging in de binnenlandse politiek van het bezette gebied tot een impasse, die onder druk van de militaire overheid uitmondde in een steeds radicaler houding: het streven naar een zelfstandig Vlaanderen. Toen in de zomer van 1918 het militair verloop van de oorlog voor de Duitsers definitief een ongunstige wending nam, bleef er hun niets anders over dan gratiemaatregelen te vragen voor de activisten, gratiemaatregelen, die door de Belgische overheid werden afgewezen, terwijl de Franse en Engelse regeringen alleen maar oog hadden voor het toekomstig lot van Elzas-Lotharingen en voor België de status quo ante eisten, zonder zich in te laten met de interne problemen van dit land.

De evolutie van de Duitse politiek ten opzichte van het bezette België is beïnvloed geweest door de herhaalde vooruitzichten op een compromisvrede enerzijds, en door de druk van de militairen anderzijds, die – voordat men tot een vrede komt – een aantal zekerheden willen hebben en de tegenstanders voor een fait accompli willen stellen. Een radicalisering die ook een versnelling in het tempo met zich meebrengt en een steeds duidelijker en nadrukkelijker ingrijpen van de bezetter in een groeiproces dat hijzelf bij een deel van de bevolking had uitgelokt. Dit steeds duidelijker en van 1916 af wederrechtelijk ingrijpen van de Duitsers en de tegenmaatregelen en straffen die dit vanwege de Belgische regering te Le Havre uitlokt, brengen een groot deel van de Vlamingen die aanvankelijk niet ongunstig tegenover de evolutie in het bezette gebied stonden, tot een zoniet vijandige dan toch afwachtende houding.

Wij vermelden ten slotte dat de Flamenpolitiek geen unicum is. Ook in de Oekraïne, Finland en Polen werd een gelijksoortige politiek gevoerd, aangepast aan de plaatselijke omstandigheden, maar veel minder overredend.

3. HET ACTIVISME TOT DE OPRICHTING VAN DE RAAD VAN VLAANDEREN. Het activisme is in oorsprong – met uitzondering van een kleine minderheidsgroep – niet een pro-Duitse beweging, maar een anti-Belgische geesteshouding, waarbij in de eerste plaats niet gedacht wordt aan de geografische entiteit België – de vooroorlogse Waalse separatistische stroming werd in Vlaanderen van de hand gewezen –, maar aan het verfransete en verfransende Belgische beleidsapparaat, dat het natuurrecht van de Vlamingen op erkenning en ontwikkeling van eigen volkskarakter en taal (een typisch negentiende-eeuwse nationalistische opvatting) niet alleen verwaarloosde, maar zelfs onderdrukte.

De Duitse inval van augustus 1914, die zowel bij de Vlamingen als bij de Belgen algemene verontwaardiging wekte, heeft enerzijds een deel van de Franstalige Belgische openbare opinie tegen de Vlamingen in het harnas gejaagd, die zij om hun taal voor Duitsgezind zal verslijten, anderzijds heeft zij in de Vlaamse openbare opinie drie grote tendensen doen ontstaan.

Vooreerst de zogenaamde passieven, die, de Godsvrede van augustus 1914 indachtig, vasthouden aan het Belgische vaderland en alle interne discussies opschorten tot na de bevrijding. Elke vreemde in casu Duitse inmenging in de Vlaamse Kwestie wordt door hen om principiële redenen van de hand gewezen.

Vervolgens, om het met Faingnaert te zeggen, de „voorwaardelijke loyalen”, die niet principieel vijandig staan tegenover vreemde inmenging, voor zover deze aan het Vlaamse volk de mogelijkheid biedt de rechten te veroveren die het door het Belgische staatsapparaat werden ontzegd. Wel houden zij vast aan de Belgische geografische entiteit, maar dan federatief georganiseerd. Over aard en omvang van deze federatie lopen de meningen uiteen.

Tenslotte de extremisten. Dit zijn anti-Belgen, die de kunstmatige staat België willen opheffen en van Vlaanderen een zelfstandige staat willen maken, vanwege de stamverwantschap van alle Germanen nauw verbonden met Duitsland. Over de aard en de hechtheid van deze binding lopen eveneens de meningen uiteen. Deze laatste groep, een geringe maar zeer actieve minderheid, wordt vooral gevormd door Jong-Vlaanderen, een vereniging die op 14 oktober 1914, twee dagen na de verovering van de stad door de Duitsers, te Gent gesticht wordt door enkele leden van het Algemeen Nederlands Verbond, onder de leiding van de Nederlandse dominee J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard, die belast was met de zielzorg van de Evangelisch Hervormden in beide Vlaanderen (het Etappengebied!), en officieel afgevaardigde voor Vlaanderen was van het Aldeutscher Verband, de in 1891 gestichte Groot-Germaanse beweging.

Op 24 oktober 1914 heeft de eerste officiële vergadering van Jong-Vlaanderen plaats. Op voorstel van Domela Nieuwenhuis wordt besloten de Duitse zegepraal te gebruiken tot verlossing van het Vlaamse volk. Op 30 oktober wordt een Verklaring aan het Duitse volk opgesteld, die begint als volgt:

„In de hoop dat in de naaste toekomst meer dan ooit de germaansche stam zijn overwicht in Europa

handhaven zal, dat bij het herzien der landkaarten en bij de van germaansch standpunt noodzakelijke aanleuning van de Nederlandsch sprekende gedeelten van België en Fransch-Vlaanderen bij Duitschland, na den thans woedenden oorlog het Vlaamsche volk voortaan bevrijd worden zal van allen rechtstreekschen en onrechtstreekschen romaanschen invloed..." Daarna volgt het eisenprogramma:

a) het bannen van het Frans uit school, gerecht en staat,

b) invoering, op alle niveaus, van het onderwijs in het Nederlands, met als tweede taal het Duits,

c) „De rampzalige naam België moet verdwijnen. Vlaanderen en Wallonië zullen voortaan volkomen worden gescheiden. Dan eerst en dan alleen zal Vlaanderen, als Zuid-Nederlandsche staat in het grootsche Germanendom van Hollandsche, Skandinaafsche en Duitse landen, voor onzen alouden stam zijn gewonnen”.

Men gaat dus duidelijk uit van een pangermaans stambewustzijn en sluit ten dele aan bij de vooroorlogse eisen van de Vlamingen. Betrekkelijk nieuw is echter de idee van scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië. Een idee die sinds 1910 van Waalse zijde naar voren was gebracht als verdedigingsmiddel tegen het zogenaamde Vlaamse imperialisme en uit antiklerikale overwegingen, en die pas in 1914 niet meer a priori werd afgewezen en aan een nauwkeuriger studie werd onderworpen door enkele beperkte Vlaamse kringen (de Vlaamsche Volksraad, het Algemeen Nederlands Verbond en een kleine Gentse groep, geschaard rondom het maandblad De Bestuurlijke Scheiding (waartoe R. Kimpe, M. Minnaert en A. Thiry behoren, die wij terugvinden onder de stichters van Jong-Vlaanderen). Vermeldenswaard is dat zich juist op het punt van deze scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië in de schoot van Jong-Vlaanderen de eerste ernstige meningsverschillen zullen voordoen.

In oktober 1914 ontstaat in het Vlaamse kamp grote beroering door het nieuws dat de Waalse volksvertegenwoordiger en lid van het centrale comité van de in 1912 gestichte Assemblée wallonne, Emile Buisset, bij de Duitse overheid geprotesteerd heeft tegen het gebruik van het Nederlands naast het Duits en het Frans in de officiële bekendmakingen van de bezetter, en dat onder voorwendsel dat de Duitse handelwijze strijdig is met de Internationale Conventie van Den Haag, omdat de officiële taal van België het Frans is. Faingnaert zet dit feit dik in de verf en stelt dit incident herhaaldelijk voor als de oorzaak van het activisme. In elk geval heeft dit incident tot gevolg dat ook de Vlaamse extremisten de Duitsers officieus gaan voorlichten over de taalproblemen in België en de Vlaamse Kwestie in het algemeen. Jong-Vlaanderen is op dat ogenblik de enige georganiseerde politiek-actieve Vlaamse vereniging. Naast het opstellen van een eigen programma wordt veel tijd besteed aan het zenden van huldetelegrammen en gelukwensen aan de Duitsers bij elke gelegenheid: verjaardag van de keizer, militaire successen enzovoort. In februari 1915 wordt een eigen dagblad gesticht: De Vlaamsche Post, onder de hoofdredactie van Leo Picard. Dit blad wordt de aanleiding tot groeiende meningsverschillen over de scheiding tussen Vlaanderen en

Wallonië, waar wij straks op wezen.

Reeds op 1 april 1915 wordt gediscussieerd over een artikel van Leo Picard waarin deze opkomt voor de bestuurlijke scheiding binnen de geografische staat België. Zijn tegenstanders zijn van oordeel dat hij aldus de basisstellingen van Jong-Vlaanderen verloochent. Picard houdt echter vast aan zijn mening en argumenteert dat het hier gaat om een kwestie van realisme en tactiek: men moet de Vlaamse massa eerst overtuigen van de noodzaak van bestuurlijke scheiding om pas daarna de eis van politieke scheiding en volledige onafhankelijkheid aanvaardbaar te maken. Doet men dit niet, dan zal men helemaal buiten het volk komen te staan.

Deze meningsverschillen zullen, mede door de halsstarrigheid van Domela Nieuwenhuis, tot een volledige scheuring leiden en, onder druk van de Duitse politieke overheid, die vreest dat het optreden van Jong-Vlaanderen de eenheid van de Vlaamse rijen in gevaar brengt, tot het verdwijnen van De Vlaamsche Post (mei 1916). Reeds in september 1915 had Picard met enkele vrienden Jong-Vlaanderen verlaten en was zich in Nederland gaan vestigen, waar hij zich aansloot bij de activistische groep die het hield bij bestuurlijke scheiding zonder meer. Deze strekking, die aanhangers telde in Nederland en Vlaanderen, genoot de steun van de Duitse burgerlijke overheid te Brussel, terwijl Jong-Vlaanderen zich vooral gesteund wist door de militaire overheid in het Etappengebied.

De tegenstelling tussen beide strekkingen gaat zover, dat in maart 1917 rijkskanselier von Bethmann Hollweg, op verzoek van von Bissing, in een brief aan generaal Ludendorff (tevergeefs) zal vragen de stad Gent – zetel van Jong-Vlaanderen – te onttrekken aan het Etappengebied en onder de rechtstreekse bevoegdheid van het generaal-gouvernement te brengen.

In Nederland schaarde de activistische groep zich weldra rondom De Vlaamsche Stem, een blad dat op 1 februari 1915 gesticht is als orgaan voor alle in Nederland verblijvende Vlamingen, zonder politiek onderscheid. Hoofdredacteur is A. Deswarte, medewerkers zijn onder meer R. de Clercq, A. Jacob, A. de Ridder, L. du Castillon, L. Meert, J. Hoste en Fr. van Cauwelaert. Spoedig doen zich ernstige financiële moeilijkheden voor, waardoor het blad in handen komt van de Nederlander C. Gerretson (Geerten Gossaert), die het radicaal activisme voorstaat en het blad met de redactionele medewerking van R. de Clercq en A. Jacob in die richting drijft.

Op 11 juli 1915 richt deze groep het zogenaamde Bussumer Telegram tot Koning Albert, waarin het vertrouwen in de koning wordt uitgesproken om „het zelfstandig Vlaanderen in het onafhankelijk België te vrijwaren”. De heer Ingenbleek, secretaris van de Koning, reageert hierop met een dringende oproep tot alle Belgen momenteel geen andere zorg te hebben dan de bevrijding van het grondgebied.

De Vlaamsche Stem ging echter door met de bestuurlijke scheiding te eisen en kante zich ook heftig tegen het optreden van sommige vooral liberale kringen in Le Havre die een einde wilden maken aan de Belgische neutraliteit en aanstuurden op het verwerven van natuurlijke grenzen voor België, o.m. ten nadele van Nederland. Dit

leidde tot een breuk in de schoot van de redactie: A. Deswarte en enkele medewerkers verlieten het blad en voegden zich bij Fr. van Cauwelaert en J. Hoste, die in augustus 1915 Vrij België hadden gesticht. Op 17 september 1915 had minister Pouillet in Den Haag een onderhoud met R. de Clercq en stelde hem voor de keus: af te treden als hoofdredacteur van De Vlaamsche Stem of ontslag te nemen als atheneumleraar en leraar aan de Belgische school te Amsterdam. De Clercq wees beide alternatieven van de hand. Op 5 oktober werden hij en – tot ieders verbazing – ook zijn mederedacteur Dr. Jacob uit hun ambt ontslagen. Dit moest een voorbeeld en een waarschuwing zijn. Zoals vaak in dergelijke omstandigheden had het voorbeeld een omgekeerd effect. Het activisme had zijn eerste martelaren verworven. Eigenaardig genoeg reageerde de romantische De Clercq met een loyauteitsbetuiging aan het adres van de koning...

In november 1915 stichtten de Duitsers te Warschau een Poolse universiteit. Zoals wij hierboven aanstippen, hadden zij de bedoeling in Vlaanderen hetzelfde te doen om aldus de V.B. nieuw leven in te blazen en tot eensgezindheid te brengen rondom haar essentiële vooroorlogse eis. Deze opzet slaagt ruimschoots: verschillende activistische groeperingkes die in de loop van 1915 moeizaam tot stand waren gekomen en nooit veel betekenis hadden verworven, begonnen opnieuw het probleem van de Vlaamse hogeschool publiek aan de orde te stellen. Andere verenigingen, zoals het Katholiek Vlaamsch Oud-Hoogstudentenverbond onder leiding van L. Dosfel, het Algemeen Nederlands Verbond, de Hoogeschoolbond e.a., lieten hun afwachtende houding varen en werden weer actief in hun propaganda voor de oprichting van een Vlaamse universiteit. In feite was aan Vlaamse zijde sinds einde 1914 in de schoot van het Algemeen Nederlands Verbond een beperkte werkgroep onder leiding van J. de Decker, Dr. Haller von Ziegesar en W. de Vreese met de studie van dit probleem bezig.

Het Nationaal Vlaamsch Verbond, in 1915 door Fr. Reinhard te Brussel gesticht, richt op 15 november een brief aan Koning Albert. Daarin wordt gewezen op de les die Duitsland aan België geeft door de oprichting van een Poolse universiteit en wordt gesteld dat België niet langer leefbaar is, indien het niet op federatieve grondslag wordt georganiseerd. Dit was de laatste maal dat Fr. Reinhard zich tot de Belgische overheid richtte met zijn Vlaamse verzuchtingen; als medestichter van de Vlaamsche Landsbond in juni 1916 (opgericht onder Duitse inspiratie) zou hij voortaan zijn Vlaamse eisen alleen nog aan de Duitsers voorleggen.

Ook Jong-Vlaanderen reageert op de stichting van de Poolse universiteit, maar dan in een brief van december 1915 aan de Duitse keizer. Hierin wordt niet alleen de stichting gevraagd van een Vlaamse universiteit, maar ook dat een begin zou worden gemaakt met de bestuurlijke scheiding en de oprichting van een algemene Vlaamse raad. Dit programma was reeds eerder in het jaar door de Gentse groep opgesteld en in het geheim aan de Duitse overheid te Brussel en te Berlijn voorgelegd.

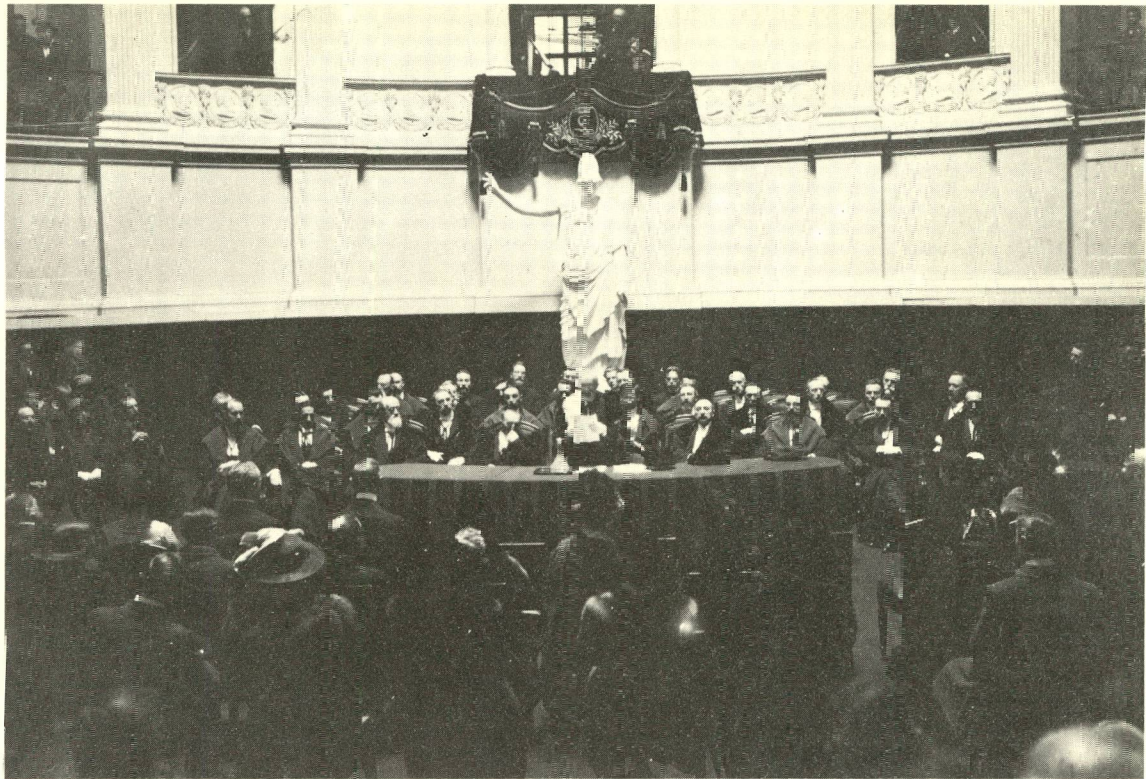
De Duitsers reageerden gunstig op het verzoek om

een Vlaamse universiteit. Sinds geruime tijd poogden zij trouwens gedaan te krijgen dat de vier universiteiten hun deuren opnieuw zouden openen. Alle vier weigerden om patriottische redenen (de afwezigheid van de studenten die zich aan het front bevonden) en om veiligheidsredenen (de verplichte tewerkstelling).

Op 31 december 1915 kondigden de Duitsers aan dat de universiteit te Gent zou worden heropend met het Nederlands als voertaal. Hierbij werd de nadruk gelegd op het feit dat gehandeld werd in volledige overeenstemming met de Internationale Conventie van Den Haag, aangezien alleen een Koninklijk Besluit van 9 december 1849 werd geannuleerd dat aan de universiteit van Gent het Frans als voertaal had opgelegd. Niemand was echter de dupe van deze juridische spitsvondigheid. In het bezette gebied reageerden een aantal vooraanstaande Vlamingen, waaronder L. Franck, A. Vermeylen en P. Frédéricq op 8 januari 1916 met een open protestbrief aan von Bissing. In Frankrijk reageerde de Belgische regering met een Koninklijk Besluit van 10 oktober 1916, waarbij de professoren die aanvaardden aan de vervlaamde universiteit te doceren, uit de nationale orden werd geschrapt. Belangrijk was echter de verantwoording die dit Koninklijk Besluit voorafging en waarin de Belgische regering de gelijkheid in rechte en in feite van alle Belgen aankondigde, maar zich beperkte tot de ontgoochelende belofte dat de regering na de oorlog (alleen) aan het parlement zou voorstellen een Nederlandstalige universiteit op te richten. Minister Poulet werd hierbij nog verplicht een perscommuniqué van zijn departement te logenstraffen dat deze inleidende nota geïnterpreteerd had als een belofte dat de Gentse universiteit na de oorlog vervlaamst zou worden door de regering (z. Frontbeweging). Voor vele Vlamingen aan weerszijden van de IJzer was het nu duidelijk dat er van de Belgische instanties geen heil te verwachten was, en in het bezette gebied tekende zich de tegenstelling tussen passieven en gematigde activisten voortaan ook duidelijk af.

De opening van de Gentse universiteit door de Duitse overheid had plaats op 24 oktober 1916, na vele moeilijkheden met het academische corps, dat op 7 uitzonderingen na weigerde onderwijs te verstrekken, wat de Duitsers ertoe dwong een groot aantal nieuwe professoren te benoemen, en een nieuwe academische graad van gewone erehogeschoolprofessor te creëren om de vacante plaatsen te bezetten. Ook werden de opstokers van het academische corps, met name de professoren H. Pirenne en P. Frédéricq, op verzoek van de leiding van het 4e Duitse Leger naar Duitsland gedeporteerd.

Het succes was matig en artificieel. Het eerste jaar had 110 ingeschreven studenten, het tweede jaar 417, waaronder veel vrijgestelde krijgsgevangenen. Bovendien werden aan een aantal studenten omvangrijke beurzen toegekend. H.J. Elias heeft niettemin gewezen op de wetenschappelijke kwaliteit van deze von Bissing-universiteit, waarvan de andere Belgische historici, Pirenne voorop, geen goed woord weten te zeggen. Daags na de opening van deze universiteit werd een begin gemaakt met de splitsing van het ministerie van kunsten en wetenschappen, een andere vooroorlogse eis van de

Openering van de Nederlandse universiteit (Geat 24 oktober 1916).

Vlamingen. Dit was de eerste stap in de richting van de bestuurlijke scheiding, waarover wij hieronder verder komen te spreken.

4. DE OPRICHTING EN DE ACTIVITEIT VAN DE RAAD VAN VLAANDEREN (11 februari 1917 - 19 januari '18).

De Raad van Vlaanderen is ontstaan uit moeizame besprekingen, van 24 april 1916 af te Brussel gehouden in de schoot van het Algemeen Secretariaat der Radicale Vlaamsche Groepen, tusser Jong-Vlaanderen en enkele onafhankelijke radicalen, om te komen tot een overkoepelend lichaam voor alle activistische groeperingen en tendensen. Kort na de oprichting van een adviserende staatsraad in Polen, komen te Brussel, op 4 februari 1917, 125 activisten bijeen in een Vlaamsch Nationale Landdag om de leden van de Raad van Vlaanderen te kiezen. Vooraf hadden alle kiezers hun instemming betuigd met een programma dat tijdens een voorbereidende vergadering op 7 januari door zesenvestig afgevaardigden van Vlaamse organisaties was vastgelegd „De Vlamingen in België eischen voor Vlaanderen eene gansche en volstrekte onafhankelijkheid, eene zelfregering en de onmiddellijke uitbreiding van alle maatregelen welke kunnen helpen tot het bereiken van dit doel. Aanvankelijk lag het in de bedoeling ook de activisten in Nederland voor deze verkiezing uit te noemen, maar op aanraden van P. Tack werd hiervan afgezien om scheuring van meet af aan te voorkomen.

In principe moest de Raad negentig leden tellen (1 per 50.000 inwoners). Op de stichtingsdatum telde zij er zesenvestig. In feite werd het aantal slechts met moeite bereikt na de verkiezing van de tweede Raad, waarover hieronder nader. De meerderheid van de Raad teind 1917 negene-

veertig van de achtenzeventig) werd gevormd door leden en sympathisanten van Jong-Vlaanderen, waaronder de Brusselse groep Vrij Vlaanderen, terwijl de unionisten een sterke oppositie vormden en enkele onafhankelijken in stilte handelden met de steun en het vertrouwen van de Duitse politieke overheid, zonder zich veel om de eindeloze discussies van hun collega's te bekommeren. Zij vormden het Bureau van de Raad. Anderzijds werden in de schoot van de Raad verscheidene commissies gekozen, waarvan de belangrijkste wel was de commissie voor het opstellen van een grondwet (van 2 juni 1917 af).

De activiteit van de Raad kan, enigszins schematisch, herleid worden tot een zeer actief optreden van Jong-Vlaanderen en zijn sympathisanten en de voortdurende reactie hierop van de meer gematigde richtingen, die van september 1917 af aangevoerd worden door L. Meert.

Het programma van Jong-Vlaanderen heeft van 1916 tot 1918 geen fundamentele wijzigingen ondergaan naar de inhoud, wel merkwaardige nuanceringen naar de vorm, en hieraan zijn het verloop van de oorlog en zijn diplomatieke ontwikkelingen uiteraard niet vreemd.

Hierboven heb ik reeds gewezen op de Verklaring aan het Duitse volk en het daaruit naar voren komende pangermanisme. Op 5 december 1915 werd een reeds eerder opgesteld programma uitgebreid, goedgekeurd en ondertekend. Het bevat ten punten, o.m.:

- a) Verdwijner moet de staat en naam België.
- b) Een koninkrijk Vlaanderen moet gesticht worden, dat in staathuishoudkundigen en militairen zin met Duitschland verbonden zou zijn en welks zuidelijke grens met de taalgrens zou overeenkomen.
- c) De heerschende taal in dat nieuwe rijk zij uit-

sluitend de Nederlandsche in regeering, rechtspraak en onderwijs.

d) Leerdwang worde vanaf het 6^e tot het 14^e levensjaar ingevoerd.

e) Weerplicht worde terstond ingevoerd en onder Duitsche leermeesters een Vlaamsch leger gevormd in hetwelk de Nederlandsche taal voor bevelen en africhting gebruikt worde.

f) De ambtenaars van 't nieuwe koninkrijk Vlaanderen worden uitsluitend uit de Nederlandschspreekende inwoners gekozen.

g) Voor de overbevolking worde in het door den oorlog verwoeste aan Vlaanderen palend deel van Noord-Frankrijk een grensgewest onder militair gezag gesticht, waar op taal- en staatshuishoudkundig gebied talrijke voorrechten aan Vlaamsche nederzetteren zullen geschonken worden.

Daaraan worden op 5 december 1915 alleen om propaganda-doeleinden drie punten toegevoegd die een betere maatschappelijke wetgeving beogen naar Duits model, ondermeer belastingen op het inkomen; verder de oprichting van een Vlaamse handels- en vissersvloot en Vlaamse handelskamers en tenslotte de volledige kerkelijke scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië voor alle godsdiensten.

Aan dit programma wordt op latere congressen verder gedokterd: in november 1916 worden de Duitse leermeesters voor het Vlaamse leger geschrapt, in 1917 ziet men af van het principe van het koninkrijk, wordt op de zelfstandigheid van Vlaanderen nog sterker de nadruk gelegd en het samengaan met Duitsland meer genuanceerd; men ziet af van het expansionisme, zoals vervat in

punt g), en het Vlaamse leger van punt e) wordt alleen nog als een mogelijkheid voorgesteld. In de loop van 1918 wordt dit programma dan in een geheel nieuwe vorm gegoten, waarbij de verwoording veel algemener is. Jong-Vlaanderen blijft de heroprichting van de staat België van de hand wijzen; op de zelfstandigheid van Vlaanderen, met inbegrip van Frans-Vlaanderen, wordt sterk de nadruk gelegd; opnieuw wordt verwezen naar het Germaanse stambewustzijn, maar elk samengaan met Duitsland wordt vervangen door zeer genuanceerde verwijzingen naar de Centrale Machten, van wie verwacht wordt dat ze de internationale regeling van de Vlaamse Kwestie zullen behartigen, en tenslotte wordt gestipuleerd: „Het Jong-Vlaamsch programma omvat verder alle punten, waardoor de Vlaamsche volkskracht in stoffelijk, geestelijk, zedelijk en politiek opzicht bevorderd wordt.”

De unionisten en meer gematigden zijn nooit gekomen tot het opstellen van een uitvoerig programma. Het belangrijkste feit uit de geschiedenis van deze eerste Raad van Vlaanderen is de ophefmakende reis, op 3 maart 1917, van een delegatie van de Raad, bestaande uit P. Tack, A. Borms, E. Dumon, J. Lambrichts, J. van den Broeck, E. Verhees en T. Vernieuwe naar Berlijn, om er te trachten de bestuurlijke scheiding te verkrijgen. Voor hun vertrek hadden zij van de Politische Abteilung te Brussel het verbod gekregen aan rijkskanselier von Bethmann Hollweg hun oorspronkelijk gepland verzoek om „soevereine zelfstandigheid” voor te leggen. De bestuurlijke scheiding, die geheel samenviel met de Duitse inzichten,

Blamen in Deutschland.

Die Blamen, eine Abordnung des Rates für Flandern, die vom Reichskanzler empfangen wurden.

Bei dem Einzuge der Blamen wurde ihnen von Reichskanzler v. Bismarck, nach auch dem Besuche des Rates für Flandern eine Lesung der Kaiserproklamation im Belgischen Palais erfolgt, und zwar unter dem Befehle des belgischen Vize-Königs eine Begrüßung von Blamen in Brüssel und eine von Balenien in Roubaix ertheilt wird.

Spotprent op de delegatie van de Raad van Vlaanderen naar Berlijn (3 maart 1917).

werd op 21 maart 1917 afgekondigd. Als gevolg hiervan werd de splitsing van de ministeries, waarmee reeds op 25 oktober 1916 begonnen was, systematisch gepland en ten dele uitgevoerd. De Vlaamse ministeries zouden te Brussel blijven, de Waalse naar Namen verhuizen. In de praktijk verliep deze splitsing zeer traag – het ministerie van financiën kwam zelfs niet aan de beurt –, vanwege de moeilijkheid voldoende Vlamingen aan te werven die de leiding van de diverse departementen in handen wilden en konden nemen en vanwege de tegenwerking door het ambtenarenkorps. Bovendien werden de operaties niet bevorderd door de meningsverschillen die zich in de schoot van de Politische Abteilung en tussen de burgerlijke en militaire autoriteiten voordeden ten aanzien van de Belgienpolitiek.

Om deze bestuurlijke scheiding verder door te voeren werd eind maart 1917 een Oberkommission van Duitse ambtenaren aangesteld, onder leiding van Schaible voor Vlaanderen en Haniel voor Wallonië. Schaible had als opdracht in overleg met het dagelijks bestuur van de Raad van Vlaanderen de vereiste praktische maatregelen te treffen. Voor de Duitsers betekende de Raad van Vlaanderen – zoals de Poolse Staatsraad – eigenlijk niet veel meer dan een mistgordijn dat hen toeliet, onder het mom van tegemoetkomingen aan de rechtmatige aspiraties van het Vlaamse volk, hun eigen politieke oogmerken te verwezenlijken zonder in het buitenland het verwijt van annexionisme te krijgen. Dat ontging sommige leden van de Raad blijkbaar niet. Op 24 september 1917 kwamen te Brussel een aantal (unionistische) leden van de Raad bijeen en stelden een verklaring op waarin zij de oprichting eisten van twee zelfstandige bondsstaten binnen het Belgische kader. Deze verklaring werd door Leo Meert aan de Raad voorgelegd met het verzoek haar in opdracht van de Raad te publiceren om de Duitsers aldus tot een duidelijke stellingname te verplichten. De weigering van Prof. Tack op dit voorstel in te gaan en het verzet van de Jong-Vlaamse meerderheid lokten van unionistische zijde het verwijt uit dat zij Vlaanderen volledig aan de Duitsers wilden overleveren. Om deze kritiek te ontzenuwen deden de Duitsers in oktober 1917 het Bureau hervormen om het een meer representatief karakter van alle richtingen in de Raad te geven (onder meer werd A. Borms als vertegenwoordiger van de unionisten opgenomen), maar ze maakten van de gelegenheid gebruik om aan elke commissie van de Raad een bij voorkeur Duitse expert toe te voegen.

In november en december 1917 komt te Brussel een Kommission zum Ausbau der Selbstverwaltung in den flämischen und wallonischen Landesteilen, de zogenaamde Kommission-Hippel, bijeen om van gedachten te wisselen over de Belgien- en de Flamenpolitiek. Deze commissie heeft enkel een adviserende bevoegdheid. Zij heeft als opdracht te onderzoeken welke terreinen moesten behoren tot het centrale gezag en welke zouden ressorteren onder het autonome bestuur van Vlaanderen en Wallonië.

Gedurende zeven van de tien vergaderingen behandelt men opeenvolgend de bevoegdheden op het gebied van financiën, onderwijs, justitie, handel en industrie, binnenlandse zaken, landbouw, post, telegraaf, telefoon en verkeer. Tijdens de zevende

en achtste vergadering wordt van gedachten gewisseld over de eventuele oprichting van wetgevende lichamen. De aanwezigen gaan ermee akkoord dat in Vlaanderen geen algemene verkiezingen uitgeschreven kunnen worden om een werkelijke volksvertegenwoordiging in het leven te roepen, omdat deze verkiezingen een Vlaams-vijandige volksvergadering zouden opleveren. Voorts is men van mening dat een langdurige Duitse bezetting nodig zal zijn om de activistische realisaties te doen inburgeren, en dat de Raad van Vlaanderen in geen geval een wetgevend lichaam mag zijn. Alle wetgevende bevoegdheid moet in Duitse handen blijven. Wel kan de Raad een Constituante vormen en in samenwerking met de bezetter een grondwet opstellen voor de toekomstige staat Vlaanderen. Om tot een dergelijke Constituante te komen zou men echter verkiezingen moeten uitschrijven, maar dan volgens een systeem dat waarborgen biedt voor de Duitsers. Bij eventuele vredesonderhandelingen met de geallieerden zou Duitsland dan de erkenning van deze nieuwe grondwet kunnen eisen. Alle activisten deelden echter niet zonder meer de Duitse zienswijze. Dat bleek op 22 december 1917, toen de Raad na een verwarde discussie en een hartstochtelijke rede van A. Borms voor inspraak van de Raad in het beleid van generaal-gouverneur von Falkenhausen nagenoeg unaniem de onverwacht door A. Borms voorgestelde motie aannam: „De Raad van Vlaanderen roept de Politieke Zelfstandigheid uit en gaat over tot de verkiezing van een Bureau van den Raad en van een Commissie van Gevolmachtigden.” Dit betekent: de Raad roept Vlaanderen uit tot een zelfstandige (geen onafhankelijke) staat, met een parlement, een parlementair bureau en een regering. De bedoeling van Borms was een einde te maken aan het onderlinge wantrouwen, zowel in de schoot van de Raad als tegenover de Duitsers, door het toekennen van reële bevoegdheden aan de Raad. Nauwelijks was de verrassing over de aangenomen motie geluwd, of de Jong-Vlaanderen-fractie stelde voor in een officiële verklaring te verduidelijken dat met zelfstandigheid bedoeld werd onafhankelijkheid. Hiertegen verzetten zich zowel het Bureau als later de Duitsers, die alle mogelijkheden wilden openlaten met het oog op hun vredesonderhandelingen met België. Na de oorlog zou Borms en later ook H.J. Elias wijzen op de dubbelzinnigheid van de uitdrukking „Politieke Zelfstandigheid” voor de aanwezige leden. Voor de een kon het betekenen een autonome staat Vlaanderen, voor de ander een zelfstandig Vlaanderen binnen een Belgische federatie. Deze dubbelzinnigheid verklaart, aldus Elias, de onverwachte en spontane eensgezindheid. F. Wende daarentegen meent dat deze spontaniteit door Borms zorgvuldig was voorbereid en alleen maar als dekmantel moest dienen bij eventuele ongunstige Duitse reacties. De Duitsers werden inderdaad helemaal en onaangenaam verrast door deze beslissing en weigerden voorlopig haar te laten publiceren. Zonder zich aan deze Duitse reacties te storen volhardde de Raad in zijn houding en stelde op 5 januari 1918 eigenmachtig de Commissie van Gevolmachtigden samen, zonder toestemming van de Duitsers. Op 12 januari reageerde dan de Duitse burgerlijke overheid door aan de acht leden waaruit deze Commissie bestond, twee leden (unionisten) toe te

voegen en de publikatie van de motie van 22 december 1917 slechts toe te laten, indien zij enigszins gewijzigd werd in deze zin dat de verklaring afhankelijk werd gesteld van de goedkeuring door het Vlaamse volk. Om deze goedkeuring te verkrijgen en overeenkomstig de conclusies van de bovengenoemde Kommission-Hippel stelde Schaille als voorwaarde dat de Raad zich zelf zou ontbinden en dat er een volksraadpleging gehouden werd „op zo breeden grondslag mogelijk in overeenstemming met het zelfbeschikkingsrecht der kleine volkeren...”. Terzelfdertijd zouden in de verschillende provincies gouwraden gekozen worden, die echter de bestaande provincieraden niet zouden vervangen.

In augustus 1917 was ook de Poolse staatsraad ontbonden en na beperkte verkiezingen vervangen door een nieuwe staatsraad met wetgevende bevoegdheden en een regentschapsraad van drie leden.

Aldus buiten de Duitsers op handige wijze een onverwachte en ongewenste zelfstandige beslissing van de Raad uit om hun eigen plannen verder uit te werken.

5. DE TWEEDE RAAD VAN VLAANDEREN (9 maart - 27 september 1918).

De door de Duitsers geëiste verkiezingen voor de nieuwe Raad van Vlaanderen werden van 20 januari 1918 af georganiseerd in de vorm van een referendum, gepaard met een meeting. Om te kunnen kiezen moest men 21 jaar zijn en een formule van instemming met de politiek van de Raad ondertekenen. Bovendien werden – om nadelige rivaliteiten te voorkomen – alle leden van de eerste Raad ambtshalve lid van de nieuwe Raad. In het totaal hebben zich 49.578 kiezers aangemeld. De verkiezingen werden o.m. verstoord door het optreden van het Belgische gerecht, dat P. Tack en A. Borms liet arresteren. Hierop reageerden de

Duitsers door aan de beroepshoven elke gerechtelijke activiteit te ontzeggen en de respectieve voorzitters naar Duitsland te deporteren. Dit veroorzaakte een volledige staking van het Belgische gerecht. Het werd vervangen door een uitsluitend Duits gerecht, in afwachting van een Vlaams gerecht – het enige wetsvoorstel dat door de bezetter aan de Raad van Vlaanderen ter goedkeuring werd voorgelegd, maar dan veel te laat om nog effect te sorteren.

De verkiezingen voor de nieuwe Raad werden op sommige plaatsen onmogelijk gemaakt door tegenmanifestaties van de bevolking. Er ontstond zo'n hetze in het land, dat de Duitsers zich verplicht zagen op 3 maart 1918 de volksraadpleging op te schorten. Zij beschouwden de verkiezingen als mislukt en maakten hiervan gebruik om de door de Raad uitgeroepen zelfstandigheid van Vlaanderen niet te erkennen. Op 14 maart verklaarde Schaible echter dat Duitsland de zelfstandigheid van Vlaanderen niet wilde uitroepen, omdat dit een probleem was dat tijdens internationale vredesonderhandelingen diende te worden geregeld.

Toch werd de nieuwe Raad bijeengeroepen, en nauwelijks geïnstalleerd kwam hij andermaal hevig in botsing met de Duitse politieke overheid, die juist toen via graaf Törring, zwager van koningin Elisabeth, door koning Albert werd gecontacteerd om tot afzonderlijke vredesonderhandelingen te komen. Onwetend van deze contacten keurde de Raad op 28 maart 1918 een motie goed, de zogenaamde Zes Punten, die handelden over het naoorlogse statuut van België. Deze punten waren: *a)* geen status quo ante, *b)* ook geen nominaal herstel van België, *c)* geen economische naoorlog, *d)* Vlaanderen moet volledige politieke zelfstandigheid genieten, *e)* Vlaanderen moet vrij zijn om zijn toekomstige betrekkingen te regelen zoals de natuurlijke ligging van het land dit vergt, *f)* Vlaan-

Activistische betoging te Antwerpen (3 februari 1918).

Activistische betoging te Oostende (15 september 1918).

deren verwacht zijn vrijheid en zijn toekomst van Duitslands steun voor de internationale regeling van het Vlaamse vraagstuk.

De Duitsers, die zich nooit principieel verzet hadden tegen het herstel van de geografische staat België en die op dat ogenblik in een delicate diplomatieke manoeuvre betrokken waren, konden dit eigengereid optreden van de Raad niet aanvaarden. Zij lieten er dan ook geen twijfel over bestaan, dat zij de Raad zouden neutraliseren, indien hij hun eigen politiek verder dwarsboomde.

Dit gebeurde na een hevige discussie in de schoot van de Raad over de rede die rijkskanselier von Hertling op 11 juli 1918 uitgesproken had en waarin hij België als een Faustpfand bestempelde en de status quo ante erkende. Voor sommige leden van de Raad betekende dit dat de Duitsers het activisme desavoueerden. Hippoliet Meert diende zijn ontslag in als lid van de Raad, anderen wilden volgen. Om dit te beletten werden de zittingen door von Falkenhausen verboden. Op 16 augustus werd dit verbod ingetrokken, maar kort daarop weer uitgevaardigd na het rumoer dat ditmaal ontstaan was vanwege het ontslag van de Commissie van Gevolmachtigden die door de Raad om haar pro-Duitse houding gewantrouwd werd. Op 25 september werd door de Duitsers dan ter vervanging van deze commissie een Commissie van Zaakgelastigden opgericht, die fungeerde als Beirat bij de generaal-gouverneur voor het treffen van maatregelen die de zelfstandigheid van Vlaanderen konden bevorderen. De volgende dag mocht de Raad opnieuw bijeenkomen en werd hem het reeds genoemde ontwerp voor de oprichting van Vlaamse gerechtshoven ter goedkeuring voorgelegd. Op 27 september vergaderde de Raad voor de laatste maal.

In de loop van oktober 1918 kwam de Commissie van Zaakgelastigden nog herhaaldelijk bijeen teneinde contacten te leggen met de passieven in Nederland. Deze contacten liepen via Kiewit de

Jonghe, de Nederlandse voorzitter van het Algemeen Nederlands Verbond. Doel was tot besprekingen te komen met J. Hoste en wellicht via hem met Fr. van Cauwelaert. Ook de Duitsers stuurden in die richting, omdat Van Cauwelaert in hun ogen de enige was die na de oorlog een politiek kon doorzetten die verwant was met de unionistische strekking van het activisme. De passieven in Nederland reageerden echter met zeer veel omzichtigheid en voorbehoud. Ondertussen nam de Commissie ook maatregelen om in Nederland een kern van het activisme te vestigen die er na de oorlog operationeel moest blijven.

De Duitsers voorzagen dat na hun vertrek uit België er een voorlopige regering gevormd zou worden, hoofdzakelijk bestaande uit leden van het Nationaal Voedings Comité; zij drongen bij hen aan op een gunstige behandeling van de activisten. Zij wilden in elk geval het politiek initiatief aan de passieven overlaten.

Toen het duidelijk werd dat de contacten met de passieven in Nederland geen vruchten afwierpen, stond de leden van de Raad en meer bepaald van de Commissie van Zaakgelastigden niets anders te doen dan te ontkomen aan de Belgische repressie en zichzelf en het archief van de Raad (voorlopig) in veiligheid te brengen naar Nederland.

Voor Vlaanderen betekende dit, zoals in voorgaande perioden van troebelen, eens te meer een intellectuele verarming, een braindrain naar Nederland en gedeeltelijk naar Duitsland.

6. CONCLUSIE. Als politiek verschijnsel is het activisme niet uitgegroeid tot een eensgezinde beweging, doordat het een beweging was van in de eerste plaats intellectuelen en dus haast onvermijdelijk moest stranden op allerlei intellectuele susceptibiliteiten en theoretische beschouwingen, die nagenoeg vreemd bleven aan de onmiddellijke aspiraties en zorgen van de Vlaamse massa. Gebruikmakend van de gunstige tijdsomstandigheden en in de niet onredelijke, maar altijd riskante

veronderstelling dat die tijdsomstandigheden bestendig zouden worden, hebben zij het normale en organische groeiproces van het Vlaamse nationalisme sprongsgewijs tot zijn eindresultaat willen brengen. Terwijl de Vlaamse Beweging vóór de oorlog, na de eerste fase van het nationalistische groeiproces, namelijk de bewustwording van de eigen entiteit door de eenheid van taal, nauwelijks de tweede fase, die van de sociaal-economische realisaties had bereikt, wilden de activisten de derde fase, die van de politieke verwezenlijkingen, terstond tot in details verwezenlijken. Hierbij kwamen zij niet alleen in botsing met de gevoelens en dus met de inertie van de overgrote meerderheid der bevolking, maar ook met de politieke inzichten van hun bondgenoten, zonder wie zij machteloos waren. Zij hebben de machtsverhouding tot deze bondgenoten blijkbaar verkeerd geschat. Wat voor hen doel was op zichzelf, was voor deze bondgenoten slechts een onderdeel in de mozaïek van hun Europese, respectievelijk hun wereldpolitiek. Opvallend ook – in tegenstelling tot de Frontbeweging – is het belangrijk aandeel dat de niet-katholieken (protestanten, vrijzinnigen en een relatief aanzienlijke groep socialisten) in het activisme hadden. Wat zich reeds voor de oorlog aftekende wordt hier bevestigd: de traditionele tegenstellingen op ideologisch vlak vormen voor de V.B. geen hinderpaal.

Ook op andere vlakken heeft het activisme nieuwe perspectieven gegeven aan de V.B.

Op het bijzonder nijpend gebied van de voedselvoorziening heeft het activisme verdiensten gehad door de stichting te Kortrijk (1915) van Volksopbeuring (met vijftienduizend betalende leden) en de Kolenverdeling voor Vlaanderen; beide hadden echter een duidelijke propagandistische bijbedoeling. Ook kwam men, met beperkt succes, op tegen de verplichte tewerkstelling in Duitsland en werd deze gedeeltelijk ondervangen door een vrijwillige tewerkstelling. H.J. Elias heeft erop gewezen, dat voor het eerst in de geschiedenis van de V.B. op grote schaal en met flinke financiële middelen propaganda werd gevoerd voor de zaak. In de eerste plaats gebeurde dat via de pers. Duitse bronnen lichten ons in over het bestaan van meer dan vijftienduizend activistische dag- en weekbladen die door hen financieel werden gesteund. Voorop stond het dagblad Het Vlaamsche Nieuws te Antwerpen, dat in juni 1915 in handen kwam van A. Borms en R. Verhulst en dat gemiddeld 8.700 exemplaren per dag verkocht (te vergelijken met twee niet-activistische Antwerpse bladen: De Antwerpsche Courant, die 35.000 exemplaren drukte, en Het Nieuwsblad van Antwerpen, dat een oplage had van gemiddeld 25.000 exemplaren). Bovendien gaf Borms nog een weekblad uit: Ons Land, dat een oplage had van circa 2.500 exemplaren. Behalve Het Vlaamsche Nieuws waren de speciale activistische bladen: de Bode van Limburg te Hasselt (gemiddelde oplage 6.000), de Gazet van Kortrijk (tot 4.000 exemplaren), van oktober 1916 af de Nieuwe Gazet van Gent (tot 3.500 exemplaren) en de Gazet van Brussel. Merkwaardig is dat zich onder de weekbladen minstens twee socialistische organen bevinden, nl. het Gentse weekblad Vooruit (gemiddelde oplage 8.000) en het in 1917 te Antwerpen opgerichte weekblad De Nieuwe Tijd onder redactie van E. Joris (tot 2.500 exemplaren).

Dit wijst erop dat het activisme zijn werkers niet alleen in de traditionele katholieke milieus rekruteerde. De grootste oplage echter kende het door de Duitse katholieke professor Beyerle opgerichte weekblad *De Blijde Boodschap* (van 25.000 tot 50.000 exemplaren), dat elke zondag aan de uitgang der kerken werd aangeboden en dat in de vorm van commentaar op het evangelie van de zondag aan activistische propaganda deed. Het cijfer vijftigduizend stemt overeen met het aantal stemmen, uitgebracht bij de verkiezingen voor de (tweede) Raad van Vlaanderen, en werd volgens F. Wende ook door de Duitsers beschouwd als het benaderende cijfer voor het aantal sympathisanten die het activisme in Vlaanderen had. Behalve het verspreiden van hun ideeën via de pers besteedden de activisten ook grote aandacht aan het organiseren van allerlei meetings, vooral in de schoot van hun verenigingen waarvan vooral genoemd moeten worden: te Gent, Jong-Vlaanderen (243 leden), de Nationalistische Bond (4.236 leden), en de Nationalistische Voorwacht (1.042 leden), te Brussel, Vrij Vlaanderen (460 leden) en te Antwerpen de voor de oorlog gestichte Groeningewacht (678 leden) en de Vlaamsche Voorwachten (aantal onbekend). Te Merksem had men nog de Vlaamsche Arbeidsgemeenschap (met ongeveer 3.500 leden) die een gelijksoortige activiteit ontplooidde als Volksopbeuring te Kortrijk, terwijl de Deutsch-Flämische Gesellschaft te Düsseldorf ongeveer 57.000 vrijwillig en verplicht tewerkgestelde arbeiders in Duitsland bewerkte. Blevden de activistische meetings vooral beperkt tot de grote centra, de enige plaatsen waar zij relatief succes hadden, anders verliep het met de talloze pamfletten die overal in den lande verspreid werden (van januari tot september 1918 meer dan twee en een half miljoen). Daarvan moeten speciaal genoemd worden het zeer gematigde en bewust met de passieven aanknoping zoekende Katholiek Activistisch Verweerschrift van Lodewijk Dosfel (november 1917) en *Wat het Vlaamsche volk moet weten aangaande het Kempische Kolenbekken* door Arthur Faingnaert (januari 1918). Niet alleen in dit laatste, maar ook in vroegere pamfletten, voor de Raad van Vlaanderen verspreid, wordt voor het eerst in de V.B. de aandacht van de brede massa op de sociale en economische aspecten van de Vlaamse Strijd gevestigd. Het is juist op deze gebieden dat het activisme oorspronkelijk werk geleverd heeft: ver-vlaamsing van het Kempische kolenbekken, nieuwe leen- en pachtwet enz.: het zijn realisaties die later opnieuw opgevat en bestendigd zouden worden. Belangrijk is ook de permanente propaganda die met instemming van de Duitse overheid in de gevangenkampen in Duitsland werd gevoerd. De Duitsers hadden begrepen dat de gewone soldaat na de oorlog ook de gewone burger zou zijn. Sommige activisten hoopten echter onder de krijgsgevangenen leden voor een Vlaamse Rijkswacht te rekruteren – men had het uniform al netjes getekend en gekleurd –, waarvan het de taak zou zijn om geleidelijk de Duitse bezettingstroepen in België te vervangen en aldus ook de Vlaamse soldaten in het Belgische leger tot verbroedering en staking van de strijd aan te zetten. Dat men op 12 september 1918 te Sint-Truiden, met toestemming van de Duitsers nog een Vlaamse rijkswacht van honderd man, onder leiding van Piet van Rossem op

de been heeft gebracht, behoort eerder tot het domein van de folklore.

Gedreven, in overgrote meerderheid, door een belangloos maar blind idealisme, hebben de meeste activisten niet alle consequenties getrokken uit de feiten die duidelijk waarneembaar waren. De vijandigheid van de bevolking, de onverwachte en plotselinge ineenstorting van het Duitse regime en de bruske overgang van Duitse bezetting naar triomfantelijke Belgische herovering hebben alle activistische realisaties vernietigd. Toch zouden de naoorlogse gebeurtenissen bewijzen dat zowel het activisme als de Frontbeweging het politieke rijpingsproces van de Vlamingen bevorderd en hun politieke sensibiliteit verhoogd hebben. Beide wogen door op het enige Vlaamse programma dat in die tijd een kans maakte, het minimumprogramma van de passieven. Op lange termijn echter hebben de inzichten en deels ook de realisaties van de V.B. tijdens de oorlogsperiode toch vruchten gedragen. De Duitsers hadden zich niet vergist, toen zij meenden met hun Flamenpolitik de overheersende Franse invloed in Vlaanderen te breken, ook al werd die niet door de verhoopte Duitse invloed vervangen. Een van de lessen die de activisten uit hun ervaringen getrokken hebben, was dat zelfs een gouden kooi niet deugt voor wie de vrijheid lief heeft.

LITERATUUR: F. Anhalt (pseudoniem van Kisky), *Die Deutsche Verwaltung in Belgien* (1917); - T. Heyse, *Index documentaire. I L'Université flamande* (1918-'19); - Rudiger, *Flamenpolitik. Suprême espoir allemand de domination en Belgique* [1921]; - *Les Archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen) publiées par la Ligue nationale pour l'unité belge* (1928); - R.P. Oszwald, *Die Errichtung des Generalgouvernements in Belgien 1914*, in *Festschrift für Erich Brandenburg* (1928); - A.L. Faingnaert, *Verraad of zelfverdediging* (1933); - M. van de Velde, *Geschiedenis der Jong-Vlaamsche Beweging 1914-1918* (1941); - F. Petri, *Zur Flamenpolitik des 1. Weltkrieges*, in *Dauer und Wandel der Geschichte, Festgabe für Kurt von Raumer* (1965, p. 513-536); - J. Gotovitch, *La légation d'Allemagne et le mouvement flamand entre 1867 et 1914*, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jg. 45 (1967, p. 438-478); - P.H. Nelde, *Nieuw licht op de „Flamenpolitik“*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 27 (1968, kol. 107-114); - F. Petri, *Nog eens de Flamenpolitik*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 27 (1968, kol. 325-328); - H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging, 1914/1939*, I (1969); - F. Wende, *Die belgische Frage in der deutschen Politik des Erstes Weltkrieges* (1969); - A.W. Willemssen, *Het Vlaams-Nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940* (1969, tweede uitgave).

LUC SCHEPENS

AGU pseudoniem van H. van der ...